

УДК 327.83:321.6

О. В. МАТВЄЄВА *

ОСОБЛИВОСТІ ТРАНСНАЦІОНАЛІЗАЦІЇ МІЖНАРОДНОЇ СИСТЕМИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

***Анотація.** Проаналізовано особливості транснаціоналізації міжнародної системи в умовах глобалізації. Показано, що транснаціоналізм виходив з того, що ідеї політичного реалізму більш не відповідають характерові й сучасним світовим тенденціям. На переконання транснаціоналістів, держава утискає багатьох різноманітних акторів та більш не є єдиним і навіть не центральним актором у міжнародних відносинах, які виходять далеко за межі традиційних міждержавних взаємодій, заснованих на національних інтересах і силовому протиставленні. Держава втрачає свою монополію, а міжнародне спілкування перетворюється з міждержавного на транснаціональне.*

***Ключові слова:** транснаціоналізм, транснаціоналізація, міжнародна система, держава, суверенітет, десуверенізація, трансформація, недержавні актори, транснаціональні актори, світова політика.*

***Abstract.** The peculiarities of transnationalization of the international system under conditions of globalization are analyzed. It was shown that transnationalism proceeded from the fact that the ideas of political realism don't any longer correspond to the character and contemporary world tendencies. According to the transnationalists, the state oppresses many diverse actors and is no longer the only and even non-central actor in international relations, which goes far beyond the traditional interstate interactions based on national interests*

* аспірант кафедри країнознавства Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Науковий керівник д.і.н., проф. Дорошко М.С.

and power struggles. The state loses its monopoly, and international communication is transformed from intergovernmental to transnational.

Key words: *transnationalism, transnationalization, international system, state, sovereignty, desovereignization, transformation, non-state actors, transnational actors, world politics.*

Аннотація. *Проанализированы особенности транснационализации международной системы в условиях глобализации. Показано, что транснационализм исходил из того, что идеи политического реализма более не соответствуют характеру и современным мировым тенденциям. По убеждению транснационалистов, государство ущемляет многих различных акторов и более не является единственным и даже не центральным актором в международных отношениях, которые выходят за рамки традиционных межгосударственных взаимодействий, основанных на национальных интересах и силовом противоборстве. Государство теряет свою монополию, а международное общение превращается из межгосударственного на транснациональное.*

Ключевые слова: *транснационализм, транснационализация, международная система, государство, суверенитет, десуверенизация, трансформация, негосударственные актеры, транснациональные актеры, мировая политика.*

Постановка проблеми. Учасники системи міжнародних відносин в сучасних умовах перебувають під впливом безлічі тенденцій і чинників, які мають як зовнішню, так і внутрішню природу походження. Об'єктивні чинники розвитку сучасної цивілізації за багатьма параметрами мають величезний вплив на учасників міжнародно-політичної взаємодії. Лібералізація, інтеграційні процеси, інтернаціоналізація, а також транснаціоналізація вносять істотні корективи в поведінку учасників

міжнародної системи і суттєво впливають на їх взаємодію між собою, що в кінцевому підсумку веде до посилення трансформаційних процесів.

Існування таких процесів як лібералізація, інтеграція, інтернаціоналізація, інформатизація, які до того ж не обходяться без активної участі транснаціональних акторів, призводить до прискорення процесів проникнення, через державні кордони, що стають більш прозорими, як політичних так і соціально-економічних загроз між державами. Якщо раніше країни, які досягли внутрішньої стабільності, могли гарантувати собі захищеність від загроз, що виходять із зовні, то зараз міжнародна сфера має набагато більший вплив і в першу чергу виступає джерелом чинників дестабілізації, як політичних, так і економічних систем. При цьому відбувається зміна акторів загроз, часто ними виступають не держави, а транснаціональні актори, які діють поза суверенітетом і перетинають національні кордони держав трансформуючи світові політичні та економічні системи [1, с. 13].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Необхідно відзначити, що представники неоліберальної школи міжнародних відносин Р. Кеохейн [2], Дж. Най [3], Дж. Розенау [4], Дж. Бертон [5] стали першими дослідниками множинності акторів і аналізували їх вплив на трансформаційні процеси міжнародної системи. Вчені довели, що стрімке збільшення транснаціональних акторів, таких, як транснаціональні корпорації (ТНК), неурядові організації, внутрішньодержавні регіони тощо наприкінці ХХ ст. призвело до якісних змін політичної структури світу. На основі нових досліджень з такої дисципліни як міжнародні відносини з'являється новий науковий напрям – світова політика. Її становлення припадає приблизно на 1970-ті рр., тобто припадає на період активізації транснаціональних акторів. В цей період все більше вчених починають використовувати і нову термінологію – світова політика, глобальна політика і транснаціональна політика.

В результаті світова політична традиція стала багато в чому асоціюватися саме з неоліберальним підходом, до того ж нерідко накладатися на політичні та ідеологічні цінності та установки неолібералізму в його варіанті до 1990-х рр. Саме він був налаштований досить оптимістично, бачачи в глобалізації, множинності акторів, світовий уряд, «кінець історії» і світле майбутнє людства [6].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Сьогодні одним з найважливіших проявів і невід'ємним атрибутом сучасного розвитку стає взаємодія і суперництво транснаціональних акторів і державних учасників світової політики. Державам доводиться рахуватися з ними, враховувати їх у своїй внутрішній і зовнішній політиці і навіть змагатися один з одним за залучення їх на свою сторону. Все більше помітне прагнення держав використовувати потенціал недержавних учасників для посилення свого впливу в міждержавній конкурентній боротьбі і чинення тиску на внутрішньополітичну ситуацію інших країн.

В результаті, світова політика стала характеризуватися взаємозалежністю, що зростає і глобальним поширенням транснаціональних взаємодій. Визначаючи транснаціоналізацію як «рух матеріальних або нематеріальних елементів через державні кордони, коли принаймні один актор не є агентом уряду» [7, с. 332], вони звертають увагу на появу у цьому зв'язку нових глобальних проблем в економічній, культурній, технічній сферах, в області дотримання прав людини, навколишнього середовища тощо.

Формулювання цілей статті. Виходячи з вищезазначеного, основним завданням даної наукової розвідки є виявлення основних особливостей транснаціоналізації сучасної міжнародної системи під впливом глобалізаційних чинників.

Виклад основного матеріалу. В цілому, необхідно зазначити, що транснаціоналізація означає поширення міжнародних відносин на відносини недержавних акторів один з одним або з державами, наприклад,

інтелектуальні обміни, циркуляція інформації, трансферт технологій, взаємодії різного роду і рівнів, в яких принаймні одна зі сторін не використовує державні або міждержавні ресурси. Разом з тим вона не чужа і державам, які завжди намагаються контролювати транснаціональні взаємодії. У той же час держави вже не в змозі ефективно контролювати і вирішувати глобальні проблем, що істотно і постійно збільшуються і пов'язані з глобалізацією, від екології і міграцій до релігійних свобод і захисту прав людини. Саме їх осмислення вимагає відповідної спеціалізації та відповідної фахової освіти, від чиновників державних і міжнародних відомств, а також звернення до зовнішніх експертів. При цьому приватні актори в більшості випадків виявляються більш компетентними і краще підготовленими, ніж державні чиновники. Різноманітні міжнародні неурядові організації, що спеціалізуються в різних областях, стають конкурентами дипломатів. Виявляючи великі здібності до адаптації, вони стають більш ефективними і часто-густо навіть володіють більш досконаліми засобами для вирішення критичних ситуацій в порівнянні з державами, міжнародна діяльність яких пов'язана з безліччю статусних обмежень [8].

Таким чином, транснаціоналізм, як напрям світової політики, покликаний виявити принципово нову реальність, породжену процесами глобалізації, інформатизації та демократизації, яка не вміщається в звичні рамки понять національних держав. У широкому контексті транснаціоналізація має на увазі під собою тенденцію, згідно з якою багато суспільних завдань в сучасних умовах доводиться вирішувати за допомогою інститутів та інструментів, що виходять за рамки окремо взятої національної держави, створюючи поза цими рамками нові центри прийняття та імплементації рішень. Під впливом транснаціоналізації трансформуються політичні простори, що стали звичними і все більше людей втягується в систематичні контакти, що йдуть поверх і крім національно-державних кордонів.

Розвиток транснаціонального політичного середовища є ключовим результатом реальних глобалізаційних процесів сучасності. Саме транснаціоналізація задає один з впливових векторів сучасного політичного розвитку, що безумовно актуалізує проблему дослідження. Транснаціоналізація міжнародної системи являє собою активізацію діяльності транснаціональних корпорацій, неурядових організацій у всіх напрямках. Розвиток цього процесу ставить перед національними державами питання збереження суверенітету, який для більшості з них залишається відкритим. Реалії міжнародного розвитку, диктують трансформацію колишньої ролі, держави в напрямку вибудовування транснаціональних відносин з можливістю мобілізувати їх на досягнення поставлених державою завдань. Діяльність нових транснаціональних акторів принципова з точки зору наслідків. Саме нею обумовлені зміни всього політичного порядку денного, що знайшло своє відображення в питанні безпеки, яке може бути взяте під контроль і вирішене виключно в рамках взаємодії великого бізнесу і держав [9, с. 142].

В рамках даного наукового дослідження трансціоналізма, як феномена сучасної світової політики, необхідно підкреслити і діяльність внутрішньодержавних регіонів, яка стала виходити за рамки внутрішньодержавного життя. Внутрішньодержавні регіони, таким чином, стають самостійними акторами сучасної світової політики і, хоча вони не є суб'єктами міжнародного права, вони досить успішно реалізують зовнішні зв'язки в різних областях. Одним із трендів сучасного розвитку є встановлення широких міжнародних контактів між розвиненими регіональними структурами. Йдеться про розвиток позарегіональних, трансрегіональних зв'язків за типом «ЄС-МЕРКОСУР», «ЄС-АСЕАН», «АСЕАН-МЕРКОСУР», «СНД-МЕРКОСУР» тощо. В цьому контексті необхідно додати, що у діяльності провідних міжнародних регіональних організацій все більшої значущості також набуває зовнішньополітична складова, що спрямована на розвиток зв'язків між різними регіонами і

вироблення узгодженої позиції по низці загальних актуальних проблем розвитку [9, с. 5].

Такі нові утворення як «БРІКС», «МІКТА», транстихоокеанський партнерство та інші не легко досліджувати в рамках класичних теорій інтеграції і концепту міжнародного регіону. Однак, поступово з'являються підходи, згідно з якими пропонується розглядати БРІКС як новий тип регіону, що формується. З появою таких великих трансконтинентальних блоків регіоналізм виходить на абсолютно новий рівень, набуваючи форму «мегарегіоналізма». Ще однією важливою подією останніх років стала китайська ініціатива реалізація на євразійському просторі мегапроекту «Один пояс, один шлях», який буде в себе включати євразійські інтеграційні структури (ЄАЕС, ЄС). У зв'язку з цим виникає питання про природу такого нового феномена в світополітичній практиці і підходах до його дослідженню. Багатозначність таких регіональних трансформацій знаходить відображення в появі наднаціональних структур, розвитку принципу транскордонного та прагненні створити багатовекторні підстави для інтеграції [9, с. 5].

Однією з найважливіших причин бурхливого зростання та активізації діяльності транснаціональних акторів стала поява і розвиток Інтернету. Зокрема, це дозволило протестним недержавним організаціям, що виступають проти неоліберальної глобалізації, створювати і консолідовувати свої мережі, поширювати свої вимоги, організовувати широкі виступи, такі як, наприклад, Світові соціальні форуми. Так, світовий соціальний форум неурядових організацій в Мумбаї в 2004 р. зібрав понад 100 тис. учасників. Неможливо переоцінити роль Інтернету та інших новітніх засобів комунікації в розповсюдженні діяльності нелегітимних транснаціональних акторів – злочинних об'єднань, терористичних структур тощо. В Інтернеті, за підрахунками експертів, існує більше 7 тис. терористичних сайтів, 500 з яких російською мовою [10].

У контексті нашого дослідження слід відзначити і зростання масштабів транснаціоналізації підприємництва, яке перетворилося на провідний тренд

світової економіки. Воно суттєво стимулює зростання обсягів міжнародної міграції робочої сили, капіталу, інформації, технологій, зовнішньої торгівлі, а з середини ХХ ст. поширення і стрибкоподібне зростання ефективності функціонування транснаціональних корпорацій виступають в ролі ведучих чинників господарського прогресу. Діяльність транснаціонального підприємництва, економічна міць якого перевищує аналогічні показники багатьох національних держав, трансформує закономірності організації, функціонування та розвиток світового ринку і традиційні світогосподарські зв'язки. Сучасні ТНК, формуючи мережеві транснаціональні виробничо-розподільні конструкти, стимулюють розвиток нових форм міжнародних економічних відносин, в рамках яких від держав-учасників вимагається кардинальна зміна застосовуваних регулюючих інструментів, формування принципово нової ефективної інфраструктури реалізації регулятивних компетенцій [11].

На думку російського дослідника А. Ю. Мельвіля становлення транснаціонального середовища світової політики характеризується наступними факторами: по-перше, закріплення де-факто (частково вже і де-юре) в якості легітимних учасників світових політичних процесів транснаціональних акторів (ТНА) світової політики; по-друге, формування і розвиток самостійної сфери активних транснаціональних взаємодій і взаємозв'язків, що володіє власними закономірностями і здійснюються в економічній, політичній, культурній, інформаційній та інших середовищах; по-третє, становлення і більшу різноманітність власне транснаціонального порядку денного світової політики, яка має глобальний за охопленням формат; по-четверте, поява нових, нетрадиційних каналів і інструментів транснаціональних взаємодій (наприклад, нові інформаційні та комунікаційні технології; надсучасні мережеві канали взаємин, перш за все, міжнародні неурядові організації, але також транснаціональні та інші учасники світової політики; зовнішні, міжнародний вплив на внутрішню політику окремих держав, зокрема, відповідно до нормативних критеріїв дотримання прав

людини і демократичних свобод; вихід внутрішніх регіонів держав на міжнародний рівень тощо) [12, с. 127].

В рамках міжнародної системи йде постійне зростання масштабів транснаціоналізації – підвищення частки міжнародного руху капіталу, праці, технологій, інформації в загальному обсязі міграційних чинників. З другої половини ХХ століття різко зростає роль транснаціональних компаній, які стали провідною силою світового економічного розвитку. Сучасна світова економіка вже не є певною сумою національних господарств, а постає як реально існуюча геоekonomіка, тобто світова цілісна система з наявністю господарських комплексів національних держав нових суб'єктів, таких як транснаціональні корпорації, міжнародні (міжнаціональні) компанії, їх альянси. Ці суб'єкти часто-густо володіють фінансовою потужністю, що значно перевершує фінансову міць окремих держав. ТНК, виступаючи як суб'єкти геоekonomіки, все більше підлаштовують суб'єктів національних економік під себе та диктують параметри розвитку світового господарства. Переростання інтернаціоналізації господарського життя в стадію глобалізації безпосередньо пов'язано з прямими інвестиціями транснаціональних корпорацій за кордоном і формуванням ними системи виробничо-збутових мережевих відносин [13, с. 3].

Примітним є той факт, що якщо в 70-і рр. ХХ століття в світовій економіці беззастережно домінуючу роль грали ТНК провідних країн світу, то до початку ХХІ ст. на їх монополію починають робити замах молоді, швидкозрослі і нині вже досить авторитетні компанії з низки країн, що розвиваються. Лібералізація міжнародних економічних відносин і господарська модернізація країн третього світу призвели до підвищення конкурентоспроможності місцевих фірм і найбільш успішні з них стали проявляти інтерес до транснаціоналізації їх діяльності. Найбільш просунуті країни, що розвиваються пішли по шляху організації та підтримки власних ТНК, які мали стати одним з інструментів конкуренції з компаніями з розвинених країн і скорочення відставання від «центру» світової економіки.

Звичайно, ще, мабуть, рано вести мову про серйозну конкуренцію з боку ТНК з країн, що розвиваються на світовому ринку і про істотне послаблення позицій монополій провідних ТНК. Однак показником того, що «крига зрушила», свідчить активна наступальна діяльність на світових ринках південнокорейських корпорацій, компаній з Сінгапуру, Індії, деяких арабських країн і в останні роки з Китаю. Слід також підкреслити, що нарощує свій потенціал на міжнародних ринках і низка великих компаній з країн Латинської Америки [13, с. 3].

Висновки. Таким чином, в сучасному світі транснаціональні корпорації, неурядові організації, великі міста та регіони створюють спільно з державними акторами складні глобальні мережі і виконують роль сполучної ланки між глобальним і локальним, регіональним, національним та міжнародним. Глобалізація, транснаціоналізація, інформатизація – процеси, що багато в чому визначають сучасний світовий розвиток і забезпечують багаторівневість, взаємозалежність і взаємозразливість світової системи ХХІ століття. Крім того, під впливом цих процесів сталося серйозне переосмислення таких важливих системних характеристик як «територія», «кордон» та «відстань» [14, с. 10]. Спостерігається включення в світові політичні процеси нових просторів, таких, наприклад, як інформаційний або космічний. До цього необхідно також додати, що відбулося взаємопроникнення зовнішньої і внутрішньої політики. Відтак, транснаціоналізація – процес, що багато в чому визначає новий стан світової політичної системи як «транснаціональну середу глобального взаємодії».

Список використаних джерел

1. Давиденко, Иван Валерьевич. Воздействие транснациональных корпораций на экономическую безопасность страны : диссертация ... кандидата экономических наук : 08.00.14 / Давиденко Иван Валерьевич; [Место защиты: Рост. гос. эконом. ун-т «РИНХ»]. – Ростов-на-Дону, 2016. – 217 с.
2. Rosenau J. Pre-Theory Revised: World Politics in an Era of Cascading Interdependence / J. Rosenau // *International Studies Quarterly*. – 1984. – № 1. – P. 3-29.
3. Keohane R.O., Nye J.S. Introduction // *Transnational Relations and World Politics* / R. O. Keohane, J.S. Nye (eds.). Cambridge (MA) : Harvard University Press, 1972.
4. Rosenau J. N. The Study of Global Interdependence : Essays on the Transnationalisation of World Affairs / J. N. Rosenau. – London : Frances Pinter, 1980.
5. Burton J. World Society / J. Burton. – London – N.Y. : Lanham, 1987.
6. Мировая политика: теория, методология, прикладной анализ [Электроний ресурс] / Отв. ред. А.А.Кокошин, А. Д. Богатуров. – М.: КомКнига, 2005. – 432 с. – Режим доступа: http://www.obraforum.ru/Mirovaja_politika/chapter7.htm
7. Keohane R., Nye J. *Transnational Relations and World Politis* / R. Keohane, J. Keohane. – Cambridge, 1972. – 428 p.
8. Цыганков П. Негосударственные участники мировой политики [Электроний ресурс] / П. Цыганков // *Обозреватель*. – №9, 2013. – Режим доступа: http://observer.materik.ru/observer/N9_2013/005_017.pdf.
9. Алешина, Александра Викторовна. Транснационализация международных отношений в современном мире и ее влияние на мировые политические процессы : диссертация ...

кандидата политических наук : 23.00.04 / Алешина Александра Викторовна; [Место защиты: Рос. акад. народ. хоз-ва и гос. службы при Президенте РФ]. – Москва, 2011. – 173 с.

10. Willets P. Transnational Actors and International Organizations in Global Politics / John Baylis, Steve Smith and Patricia Owens (ed.) / The Globalization of World Politics. – Oxford : Oxford University Press, 2008.

11. Костоянцев, Артур Ервандович. Особенности государственного регулирования процесса современной транснационализации предпринимательства : диссертация ... кандидата экономических наук : 08.00.14, 08.00.05 / Костоянцев Артур Ервандович; [Место защиты: Юж. федер. ун-т]. – Ростов-на-Дону, 2011. – 163 с.

12. Мельвиль А.Ю. Становление транснациональной политической среды и «волны» демократизации. / А. Ю. Мельвиль. / Современные международные отношения и мировая политика / Отв. ред. А.В. Торкунов ; МГИМО(У) МИД России. – М.: Просвещение, 2004. – С.106-142.

13. Климовец, Ольга Валентиновна. Формирование и развитие российских транснациональных корпораций : диссертация ... доктора экономических наук : 08.00.14 / Климовец Ольга Валентиновна; [Место защиты: Моск. гос. ун-т им. М.В. Ломоносова]. - Москва, 2010. – 453 с.

14. Лагутина, Мария Львовна. Глобальный регион как элемент мировой политической системы XXI века : на примере Евразийского Союза : диссертация ... доктора политических наук : 23.00.04 / Лагутина Мария Львовна; [Место защиты: С.-Петербур. гос. ун-т]. – Санкт-Петербург, 2016. – 422 с.